

5. ANÀLISI DEL CONCEPTE DE SALUT DES DEL PUNT DE VISTA DEL METGE.

ALFONS FERNÀNDEZ I SABATÉ, cirurgià ortopeda
(Barcelona)

Aquesta anàlisi queda supeditada als dos factors que condicionen el binomi salut-malaltia: d'una part el factor humà representat per l'individu allunyat de la deficiència personal física o psíquica o pel malalt que sofreix (no ens definim encara), també pel metge que judicarà la situació de salut o malaltia de l'individu; d'altra part per la concepció que els pensadors i els científics tinguin d'aquest dualisme alternant. Tant el malalt com el metge, els científics i els pensadors estan històricament inscrits en una situació cultural dinàmica, i per tant variable; d'aquí que el concepte de salut (o la seva negació entesa com a malaltia) hagi evolucionat amb la història humana i formi part d'un context cultural determinat en cada moment i lloc. Com que la dinàmica cultural té ritmes diferents a cada cultura, als nostres dies coincideixen interpretacions o vivències de salut també diferents segons les cultures actuals. I en una mateixa cultura es donen estrats menys evolucionats i per tant convivència de nivells científics amb nivells fetitxistes.

A les cultures primitives la salut mantenia una relació màgica i animista amb els déus i el més enllà, i s'acceptava íntimament una noció de culpabilitat quan la transgressió de la llei moral feia entrar en la vida de l'home el maligne manifestat en forma de dolor i pèrdua de la salut. L'home relligava la salut a una teofania i a una forma de presència de la divinitat en ell i cercava la reconciliació per camins de purificació, de mortificació i de sacrifici. ¿Qui negarà que alguns substrats d'aquest ordre sobreviuen a les nostres societats? La cultura assírio-babilònica introdueix la idea de pecat o d'impuresa moral que és castigat pels déus amb la pèrdua de la salut i que sols es recupera amb la reconciliació mitjançant la pregària, l'exorcisme, l'ofrena i el sacrifici penitencial. ¿No en tenim també exemples a l'entorn nostre?

Les arrels de la medicina actual arrenquen del món grec i del cristianisme. Els grecs construïren una teoria de la realitat física a partir dels pre-socràtics i entengueren la salut com l'equilibri de les potències i la proporcionada barreja de les qualitats; el predomini d'una era la malaltia

entesa com a desequilibri físic. El cristianisme introduí la intimitat psíquica i moral de l'individu que és capaç de donar una projecció més enllà del «físic» i del «natural» al seu dolor, i la relació interhumana —entenguí's malalt-metge— amb amor de caritat (agapé) que supera l'amor de filantropia (eros) dels grecs. A més manté la concepció fisiològica hel·lènica i galènica juntament amb la relació «salut física i moral/malaltia i pecat». La salut perduda crea una necessitat de caritat entorn del malalt: assistència independent de situacions socials, ajuda per caritat, fundació d'hospitals, espiritualització de la filantropia. Queda a més el recurs darrer a la relació amb Déu, bo i assumint la pèrdua de salut com un fet que pot enriquir i ésser ofrenat en aquesta vida en camí vers un més enllà transcendent on es trobarà la plenitud. La presència del maligne es manté com a possibilitat d'interpretació de la malaltia (possessió demoníaca) i retrobem els antics recursos terapèutics d'ordre espiritual o anímic (ofrena, sacrifici, exorcisme, prometença). Damunt aquest complex hel·lènic i cristià s'inserirà la moderna concepció de la salut i de la malaltia; llurs fonaments perduren a l'entrada del segle XIX i al món occidental seran confrontats amb la ciència naixent i amb els corrents filosòfics. Al segle de les llums dos fets modifiquen el panorama de les ciències de l'home: el vitalisme, que considera l'element biogràfic de la persona i no sols el físic, i després el progrés del científicisme, que penetra l'estudi del cos humà i de llurs alteracions. Apareixen interpretacions del binomi salut-malaltia en funció de plantejaments parcials: malaltia entesa com a espècie morbosa amb entitat pròpia, alteració anatòmica dels òrgans, incidència d'un agent extern físic o bacterià, equilibri o fracàs dels mecanismes reguladors. Totes elles són visions fisicalitzades o somàtiques en un moment que la filosofia ja havia superat aquesta panoràmica mecànica i material del món; la medicina roman com un reducte enfront de l'evolució filosòfica. Malgrat el temps transcorregut les mentalitats poden mantenir-se en aquest nivell sia per pobresa intel·lectual sia per pressió externa que obliga a reduir el control de la salut amb criteri restringit, físic i somàtic com succeeix a l'assistència massificada sense relació metge-malalt.

L'aparició de la psicoanàlisi amb Freud fa sorgir unes noves evidències: necessitat de diàleg metge-malalt, consideració del món instintiu, importància d'uns nivells de vida més enllà del conscient, influència recíproca de la vida anímica i de la corporal, ordenació de la pèrdua de la salut dintre un conjunt biogràfic de la vida personal. L'aportació freudiana obre la porta als metges que des del camp de la medicina interna integraran d'una banda la concepció científico-natural i la visió total de l'home sa o malalt al llarg de la biografia, i d'altra banda la situació personal de salut o malaltia i la seva projecció social i històrica. La salut o la malaltia deixa d'ésser un concepte científico-natural, de components físics o orgànics, i esdevé una situació variable i vivencial de components somàtics i psíquics (corporals i anímics), interrelacionats i mútuament

inflüibles positivament i negativa (psico-somàtica) i de repercussió de la persona envers els seus entorns propers i llunyans i d'aquests damunt ella. Arribem a una concepció més global i respectuosa amb la persona i la seva dinàmica que compromet aquella amb la comunitat on es realitza vitalment; és una concepció dita antropològica, hominitzada o personalista. És la culminació d'una evolució on els diversos i progressius nivells d'ascensió no s'anul·len, sinó que s'estratifiquen fins arribar a la present introducció o personalització de l'home en la seva totalitat corporal, espiritual, social i transcendent. Pel camí queden situacions més primitives i encara vigents d'entendre la salut o la malaltia per part del metge i de viure-la per part de l'home mitjà.

¿Quins són els trets que caracteritzen aquesta visió humana i personal de la vida en estat de salut o de malaltia i que ens porten a parlar de medicina de la totalitat? Llur exposició correspon a la interpretació més integrada i dinàmica a què hem arribat en l'estudi de l'home des de la seva projecció com a ésser sa o malalt; en resum direm que:

- Introdueix l'home total com a subjecte i objecte de la biologia.
- Exigeix una relació de convivència en la relació del metge amb el malalt, una mena de companyonia projectada en el temps.
- Compromet la presència de l'home total amb repercussions político-socials i reclamacions de seguretat i mutualitat.
- Elabora en una síntesi superior les concepcions científico-natural i psicològica dels coneixements mèdics.
- Entén la salut i la malaltia com a estats de realització de la persona, com a situacions biològiques al llarg de la biografia.
- Valora la dimensió social de la persona amb la interdependència de l'individu amb la comunitat, de manera que la salut i la malaltia poden procedir de l'acció de la comunitat damunt l'individu o de l'acció d'aquest damunt la primera.

El llarg camí recorregut per la biologia, i en ella per la ciència mèdica, des de les concepcions primitives de salut-malaltia, representa un procés de «personalització», ço és de progressiva presència de l'home en tota la seva dimensió. Els comentaris fets recauen damunt els científics i els tècnics de la salut i de la malaltia, que són els qui als nostres dies participen d'aquesta visió personalitzada. Però ens hem de preguntar si l'home mitjà, el ciutadà comú, és conscient del progrés dialèctic que hem raonat o bé si continua entenent la salut i la malaltia com a situacions alienes a la seva capacitat d'acció que s'han de suportar —amb resignació o amb rebellió— de manera que destorbin com menys millor la seva projecció vital, el seu tarannà, els seus projectes. Els homes han seguit també una conscienciació progressiva que a poc a poc els ha fet entendre la salut i la malaltia com a situacions vitals viscudes activament i no com a valors passius; se senten subjectes amb protagonisme viscut tant a nivell individual com a nivell col·lectiu.

La malaltia crea la necessitat de recuperar l'equilibri perdut mitjançant els elements tècnics necessaris. La salut esdevé una exigència de l'home actual que la transforma en dret comunitari a l'abast de tothom. Aquest home, cada vegada més agent dels propis drets, integra la lluita per la salut personal i col·lectiva entre les seves reivindicacions socio-polítiques: ha descobert que la seva salut depèn també de la del seu entorn humà i físic i que la comunitat i l'ambient depenen de la seva possibilitat d'acció. Quan perd la salut reconeix que noves formes d'agressivitat es donen en la societat on viu i en la seva forma cultural i que llur actuació damunt ell té un efecte nociu i causant de malaltia; li cal una oposició, i la lluita personal és insuficient, la qual cosa el porta a estructurar la defensa de la seva salut contra els elements socials i culturals d'una manera comunitària. L'existència de desigualtats enfront de la possible malaltia i del seu guariment el rebel·len i cerca la reivindicació d'una igualtat d'oportunitats per a conservar la salut i també recuperar-la en igualtat de condicions. La salut i la malaltia ja no són una situació viscuda passivament, sinó un dret i un deure cívics que porten a tensions personals i socials i a conseqüències d'actuació política. Les estructures encarregades de servir el dret i el deure a la salut —la sanitat— són pedra de toc dels grans plantejaments programàtics a nivell de les altes magistratures de la vida cívica. La salut ha escalat en la consciència humana el més alt dels esglaons.

La presència de la totalitat personal en el concepte de salut-malaltia ja no és doncs un fet de l'evolució soferta pels coneixements de la biologia i de la medicina i per llurs elaboradors els biòlegs i els metges, tècnics de la salut. És també una realitat viscuda per l'home actual d'una manera conscient en el pla individual i íntim i en el pla social i públic on troba una possibilitat de realització creixent de la seva persona. La personalització és realitzada per ell mateix dia a dia en quant ha esdevingut protagonista central, no sols en situació de pèrdua de salut sinó també de prevenció de la salut d'ell i dels altres. Ha depassat la valoració del dolor i del desequilibri de l'ahir i de l'avui i es projecta vers uns plantejaments que puguin modificar el demà on viuran ell i els seus juntament amb la comunitat on creixen i es desenvolupen cap a una mai no abastada plenitud humana.

L'anàlisi feta porta en tot moment un sentit d'aparició progressiva d'elements socials en la valoració de la salut i de la malaltia. Paral·lelament a la personalització es va creant un procés de socialització, lògic per tal com la persona necessita la societat i aquesta es forma i es modifica a partir de i al servei de la persona. Els elements de socialització del sentit de la salut i de la malaltia els trobem tant en la ciència mèdica i en els seus factors com en l'home mitjà entès com a ciutadà actiu dintre la seva comunitat.

La medicina actual es caracteritza per una creixent complexitat científica, per una introducció ràpida d'innovacions tècniques, per la insuficiència del treball individual i per l'encariment de les instal·lacions. En conseqüència el treball en equip resulta imprescindible, la divisió i especialització són l'única sortida al domini d'un sector dels coneixements, la formació continuada és la solució a la tensió intel·lectual de l'envelliment dels coneixements, l'associació en grup possibilita l'accés econòmic a una instal·lació més assequible i amortitzable. El metge aïllat és un reducte arcaic i un drama personal per al professional que s'hi troba en contrades rurals. Sols el procés de socialització, entès com el creixement personal en comunió amb la comunitat i al seu servei i com la multiplicació de relacions de conviència que porten a associar-se per tal de reeixir col·lectivament en els problemes, serà capaç de solucionar la present cruïlla viscuda pels tècnics de la salut. L'adaptació, la modificació o la innovació de l'estructura sanitària és motiu d'enfrontaments a nivell corporatiu a càrrec de professionals procedents d'una tradició liberal i petit-burgesa. Llur reacció enfront de certes solucions d'esperit socialitzador sovint és fora mesura i al mateix nivell de les reaccions enfront d'altres canvis sociopolítics. Els tècnics de la salut han transformat la problemàtica de llurs elements d'acció, la salut i la malaltia, en un objecte d'alta discussió política: l'han socialitzada.

L'home dels nostres dies ha lluitat d'una manera corporativa per la seva salut, per endegar allò que no podia tot sol; i per cert amb impuls i amb triomf final. El problema de la salut portà a la creació d'entitats i associacions d'ordre cooperativista i mutualista que trencaren el motlle liberal de la relació metge-malalt mitjançant un pacte econòmic estable i fixat, sovint amb interposició de tercers en l'organització i administració del pacte. Finalment l'estat pren la responsabilitat de la salut i apareix el «Servei Nacional de la Salut» sota versions diverses adaptades a cada situació política. La solució als problemes de la salut i l'organització de la sanitat per a tota la comunitat, en igualtat de condicions per a tothom, assoleix el mateix tracte que les restants exigències de la comunitat: ensenyament, treball, allotjament, participació política. L'esperit que modula les solucions dependrà del plantejament polític dels grups en el poder; l'accés a una influència en el plantejament de les solucions sanitàries dependrà de la presència dintre aquests grups.

La salut ha esdevingut una situació de vida plenament personal tant per a l'home com per al metge, i la relació existencial metge-malalt s'ha de mantenir per a ésser personal en una situació d'intimitat i de lliure accés; qualsevol impediment a aquesta relació en desfigurarà i en travarà la personalització. La salut ha esdevingut una situació de vida plenament social tant per a l'home com per al metge, i el debat entre tècnics i beneficiaris té la seva plenitud a nivell corporatiu, sindical i polític; qualsevol dimissió o egoisme d'uns o altres obstaculitzarà l'objectiu vers el qual

caminem tots junts, el d'una sanitat justa, ço és la que ofereix la millor lluita possible per a la salut en igualtat de condicions per a tothom i d'acord amb les disponibilitats de la comunitat de forma solidària. La salut ha esdevingut dret i deure personal i col·lectiu.

El paper del metge dintre el camp de la salut

Acceptat que la salut ha esdevingut un dret i un deure de la persona i de la comunitat, el metge s'incorporarà al món de la salut no solament com a tècnic insubstituïble que és, sinó també com un home més dintre la societat amb les seves correlacions amb ella. L'acció del metge recaurà en el camp de la medicina pura amb les seves responsabilitats clàssiques, i en el camp corporatiu, social i polític al costat dels seus col·legues, dels altres tècnics de la salut i de la comunitat on es projecta com a home.

La funció més directa del metge serà la curativa, fonament de la seva més primitiva presència entre els homes. Ha de saber entendre la malaltia en la plenitud biogràfica del qui la pateix, i ha d'establir una relació dialèctica amb el malalt en to de companyonia i d'igualtat. Solament així arribarà a una possibilitat de guariment que equivaldrà a una reinserció de l'home als seus projectes personals i comunitaris en les millors condicions que permeti el reequilibri somàtic i psíquic assolit amb els mitjans terapèutics que hom pugui emprar. El guariment es dona la mà amb la rehabilitació, punt culminant de la represa vital dintre la comunitat quan aquesta represa es fa en condicions diferents a les que existien abans d'emmalaltir. L'activitat es reprèn en un nivell de salut diferent a causa de pèrdues transitòries o definitives de capacitat somàtica o psíquica. La salut adquireix aquí un nou sentit vital, puix que serà una nova forma d'ésser de la persona, una diferent i estable manera de continuïtat biogràfica.

L'acció curativa del metge el sotmet a tensions vitals contínues que arriben a la fatiga professional quan ell s'hi dona. És obligatori el contrapès de la reflexió científica dels problemes per a no caure en un activisme incontrollat; cal la renovació constant dels coneixements per a defugir el perillós envelliment tècnic. Els tècnics de la salut han de lluitar pel difícil equilibri professional que demana per igual la curació, l'ordenació científica de les experiències i l'ensenyament-aprenentatge continuats. No hi haurà actuació eficaç en el camp de la salut sense aquesta proporcionalitat.

La salut considerada com un bé que s'ha de servir a nivell personal i col·lectiu obliga a una acció sanitària de tipus preventiu on intervien tècnics variats i on el metge compartirà responsabilitats, ja que si bé és un quasi monopolitzador del tractament de la malaltia, en canvi esdevé una peça més de les actuacions preventives de la salut dintre l'ampli marc de la sanitat.

Les tensions a què és sotmès el professional, i en el nostre cas el metge, tant a nivell personal com col·lectiu, poden alçar barreres a l'exercici d'una medicina correcta i bona. La relació personalitzada amb el malalt, exigible per a una visió global i completa del procés que representa l'alteració de la salut, sols serà possible dintre un determinat marc tècnic, organitzatiu i planificador que ho faci possible. Solucions gregàries, massificades i funcionaritzades impossibiliten aquest objectiu de personalització. L'adscripció del metge a ambients variats de possibilitat professional en funció de situacions polítiques i econòmiques, el porten a realitzar formes de medicina que no són la justa; entengui's medicina de rics i medicina de pobres, medicina gregària i medicina de competitivitat econòmica, medicina d'hospital util·lat i medicina rural rudimentària. Per a assolir una medicina justa que sigui personal, en les millors condicions possibles per a la nostra societat i en igualtat de condicions i oportunitats per a tothom, caldrà que el metge faci una doble conversió:

- A nivell de la seva intimitat, lluitant per veure i fer veure als altres la dimensió total del malalt o de l'home que pot emmalaltir i esmerçant-se a una única manera de fer i de tractar el malalt, malgrat que es trobi immers en una dicotomia professional com és simultaneïtat de medicines no justes en el seu treball diari, la qual cosa l'arrossegaria vers un sincretisme perillós.
- A nivell de la seva vida comunitària, comproment-se en la lluita, corporativa, cívica i política per tal d'influir en els canvis estructurals que han de possibilitar dintre una societat més justa els elements necessaris per a la realització d'una medicina també més justa.

La lluita per la salut és també per al metge una lluita política i, si no hi pren part activa modulant les transformacions, es veurà arrabassat per aquestes i li seran imposades solucions fetes necessàriament i en absència seva. Hi participi o no, la societat anirà adaptant les seves estructures segons mòduls de solidaritat més o menys perfectes en funció de la forma política que regeixi: individualista, conservadora i de profit, o bé comunitària, evolucionista i de servei; la sanitat rebrà l'empremta d'aquestes posicions, puix que és una estructura organitzada per a satisfer les necessitats de la salut com altres ho són per a l'ensenyament, l'habitatge, el treball o la participació política. La història segueix un sentit de socialització progressiva, i donar-li l'esquena o obstruir-lo equival a tancar-se en un reducte d'egoïsmes que tard o d'hora serà enderrocant i per intencionada inèrcia contra la resistència oferta serà llargament sobrepassat, a vegades ultra mesura. Aquestes actituds són vigents i vives entre els metges i ofereixen un ampli ventall: conservadors, evolucionistes, col·lectivistes, individualistes i també mercaders de la salut encoberts sota la capa del mite mèdic.

El treball del metge ha estat mitificat en el clos d'una tradició individualista i liberal. La superació de la beneficència per la justícia i de la filantropia per la solidaritat han fet trontollar la façana del «sacerdoci» mèdic. Quan l'home perd la salut i és dominat pel dolor físic i psíquic, arriba a perdre també la serenitat i l'equilibri personal i es presenta al metge en inferioritat de condicions, veient en ell el factor del guariment i del retorn a la línia vital interrompuda. El metge pot aprofitar el desequilibri per a aureolar-se davant qui el necessita i mitificar-se amb arcaïsmes de medicina primitiva. En realitat l'única dignitat vigent és la de l'home sofrent que viu una forma especial de situació, i a la seva dignitat s'ha de supeditar el metge; el malalt és qui dona també al metge una possibilitat de realitzar-se professionalment, ço és amb un tipus especial de treball. Car la funció i l'activitat del metge són una forma de treball amb la qual qui el realitza s'insereix en la societat com altres ho fan amb diferents treballs i amb independència de la qualitat intel·lectual o manual, que són divisions filles de la filosofia individualista. Per al metge el treball per la salut serà la seva forma d'acció humana i d'integració a la comunitat tot satisfent el bé comú a través del bé propi; dimensió personal i dimensió col·lectiva del treball són inseparables. La promoció individual se simultaneja amb la creació d'energia social al servei de tota la comunitat; el treball és factor de personalització i de socialització paral·leles, desenvolupa la consciència de participació en l'obra comuna i impulsa les societats en la seva història. La salut és per al metge un camp de promoció personal i de creació d'«energia sanitària» al servei de tots per igual. Sols en el si d'una societat solidària i de servei serà possible. Ens cal construir-la.